

בקעת תמנע. במקום היתה ממלכה ריכוזית רבת עוצמה צילומים: ויקיפדיה

האם להמשיך לחפור או להשאיר לדורות הבאים: השאלה שמעסיקה את הארכיאולוגים בישראל

יותר ויותר קולות טוענים שנעשו כאן כבר די והותר חפירות. ואף על פי כן, באתר נשר רמלה, בבקעת תמנע ובעוד אתרים התגלו ממצאים חדשים בעלי ערך היסטורי שזכו לפרסום עולמי

בקעת תמנע: אישוש הסיפור המקראי של אדום

ויש עוד: אראלה חוברס מהאוניברסיטה העברית יזמה חפירה חדשה באתר מאקה וולקנה בדרום מורח אתיופיה, ומצאה שם מאובן שזוהה כזאב אתיופי מלפני מליון וחצי שנה. אב קדום של זאב זה שחי כיום בחלקים ההרריים של אתיופיה ונמצא בסכנת הכחדה חמורה. ארוז בן יוסף מאוניברסיטת תל אביב, מומחה למטלורגיה (תחום בהנדסת חומרים) שבבקעת תמנע, דווקא מהדובריים הכולטים בעד "השבתת חפירות", הוכיח בעזרת ממצאי עונות חפירה חדשות שבמאה העשירית לפנה"ס הייתה בערבה ממלכה ריכוזית רבת עוצמה. הוא אישש את הסיפור המקראי של ממלכת אדום והסביר שהזיכרון הטכנולוגי בייצור נחושת נבע ממסעו הצבאי של פרעה שישק, מלך מצרים. כל זה רק בזכות חפירה של ממש.

אז אכן לא חייבים להמשיך ולהסתער על כל גל אבנים קדום. יש לחייב חוקרים לפרסם ממצאים לפני שהם ממשיכים ליעד הבא. כדאי לבדוק מה יש במחסנים, בקופסאות הקרטון ובמגירות שנשכחו. ורצוי להשאיר משהו לדורות הבאים. אבל להפסיק לחפור? זה בערך כמו להפסיק לעשות סרטים ולהסתפק במה שיש בארכיוני הסינמטקים ואתרי סטרימינג שונים.

ציוד המתאים לזיהוי: חוליית עמוד שדרה מותנית של ילד בן 15 שחי כאן לפני בערך מליון וחצי שנה. יש רק אתרים ספורים בעולם בהם התגלו מאובני מין אדם קדום זה, והממצא ממחשני עוברייה מתווסף לרשימה מצומצמת וחשובה. אכן לא נדרשה חפירה בפועל כדי לאתר את הממצא. אבל למעשה, בלי חפירה מחודשת זה לא היה קורה.

אתר נשר רמלה: מי חי כאן לפני 120 אלף שנה?

אתר נשר רמלה, שלייד מפעל המלט "נשר" בסמוך לרמלה, נחקר לפני פחות מעשור והממצאים שהתגלו בו זכו לפרסום עולמי והופיעו על שער כתב העת היוקרתי "Science". ישראל הרשקוביץ והילה מאי מאוניברסיטת תל אביב, יחד עם יוסי זיידנר מהאוניברסיטה העברית, חשפו פיסת גולגולת ולסת תחתונה של סוג אדם שחי כאן לפני כ-120 אלף שנה, ולטענתם לא היה הומו סאפיינס וגם לא ניאנדרתאלי. הוא היה מין אדם שונה, "הומו נשר" השם שנתנו לו.

הקביעה אמנם נתקלה בהסתייגויות מקצועיות רבות, השם נשמע מעט יומרני (גם לנו), ובכל זאת ברור שבלי להכניס ידניים לאדמה, לחפור ולסנן כנדרש, עצמות האדם החשובות הללו – ויהיה אשר יהיה שמן המדעי – היו נותרות שם לעוד נצח.

וגם לדיון העקרוני: אתר עוברייה בעמק הירדן התגלה במקרה, כמובן, בראשית שנות החמישים של המאה הקודמת. אתר בעל חשיבות עולמית, שהיה הראשון שבו נחשפה פעילות אנושית קדומה מחוץ לאפריקה. בני אדם היו שם כבר לפני יותר ממיליון שנה. בספרנו "היו כאן לפנינו" הקדשנו פרק שלם לאתר זה, אותו חפרו משה שטקליס וממשיכו עופר בר יוסף, צמד עמודי התווך של המחקר הפרהיסטורי בישראל. הם מצאו שפע כלים ושרידי בעלי חיים, אבל לצערם, להוציא שן בודדת לא זיהו שם עצם אדם נוספת לרפואה. אתר החפירה ננטש, עמד בשימונו, כוסה קוצים ועל פי מוסכמות הארץ כיאולוגיה המקומית לאיש לא הייתה סמכות להמשיך לחפור שם. שטקליס הלך לעולמו לפני שנים רבות, בר יוסף נפטר לפני שלוש שנים, ורק אז התקבל (לא בקלות) האישור המיוחד לחזור לעוברייה.

את החפירה המחודשת מנהיגים לים מרים בלמקר מאוניברסיטת טולסה שבאוקלהומה, ועומרי ברזני לי מרשות העתיקות. שותף שלישי הוא אלון ברש, חוקר אנטומיה ואב"ד לוציה מאוניברסיטת בר אילן. וכאן החלק המעניין בסיפור: ברש לא חפר באתר בעמק הירדן, אלא "צלל" אל הממצאים מלפני חמישים שנה שנשדו מרו במחסנים. רק בזכות חידוש החפירה, נפתחה הגישה גם אליהם. ושם, במחסנים, גילה ברש את מה שקודמיו החמיצו, או לא היה להם

תמנע בדרום לדולמנים ברמת הגולן, נעשו כבר די והותר חפירות. זו ארץ קטנה, ארכיאולוגים הסתערו על אדמתה כבר מראשית המאה הקודמת, חיפשו במרץ עדויות פיזיות לסיפורים מקראיים, גילו אתרים פרהיסטוריים כמה שהיה ציר תנועה מועדף על בני אדם קדומים ביציאה מאפריקה וככל הנראה גם בשיבה אליה.

רשות העתיקות מנהלת חפירות מתמשכות. יש חפירות הצלה בעקבות גילויים אקראיים בשל עבודות סלילה ובנייה, ובכל קיץ מתקיימות עשרות חפירות של מכוני מחקר אקדמיים, עם מתנדבים מרחבי העולם. מחסני רשות העתיקות בבית שמש עולים על גורו תיהם, מילולית, מרוב ממצאים. וכבר היה מי שהציע, בחצי קריצה, להעמיד למכירה מקצת משפע העמודים והכותרות ההלניסטיים שסותמים את החצר ובוודאי יכלו להשתלב בגינה עכשווי בוילה בקיסריה או סביון. בקיצור, די לחיפוש. יסתפקו החוקרים כמה שכבר יש בידיהם, ויותר ויותר רות הבאים את המשך העבודה בכלים חדשניים.

אתר עוברייה: מה התגלה במחשני החפירה?

יש הגיון לא מבוטל בגישה זו, אולם לדעתנו היא לא רק קיצור נית מדי, אלא כזו שעומדת בסתירה למהות המקצוע. הנה כמה דוגמאות רלוונטיות, מעניינות גם לכשעצמן

בן ברקאי ואיל חלפון

בן ברקאי הוא פרופסור לארכיאולוגיה של תקופות פרהיסטוריות, חוקר ומלמד באוניברסיטת תל-אביב. איל חלפון הוא במאי, סופר ומוסמך לארכיאולוגיה. במדור ארכיאולוגיה המתחדש הם תרים אחר עקבות העולם הקדום, בישראל ובעולם, בהווה

פעם שאלו את האם תרזה מה הרבר שהיא הכי רוצה? האם תרזה חשבה קצת וענתה: "מה שאני הכי רוצה, זה לביים". את הסיפור הזה מכינים סטודנטים לקולנוע והרעיון שבו ברור – אף אחד לא נרשם ללימודי קולנוע כדי להיות מבקר סרטים, תאורן או תסריטאי. כולם רוצים "לביים". אותו דבר גם בארץ כיאולוגיה. אפשר לעסוק בשימור אתרים, בפיקוח, בכתיבת מאמרים, בניתוח ממצאים בוטניים במעבדות מחקר ועוד ועוד.

אבל אין כמו לחפור. באדמה, במערות, בתלים עתיקים. עם כף חפירה, מקוש, מעדר. לחפור כמו יריד. לחשוף כלי צור, חרטים ועצמות. אפילו אוצרות. לגלות משהו עתיק. חדש.

מחשני רשות העתיקות עולים על גדוניהם

הקביעה ההחלטית הנ"ל מאבדת לאחרונה מתקפותה או מהחלטיותה, לפחות בכל הנוגע למרחב המקומי. נשמעים כאן יותר ויותר קולות שטורענים שבין הירדן לים, ובין מכרות